

ЦІЛЕПОКЛАДАЮЧІ ПРІОРИТЕТИ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ПАРАДИГМАЛЬНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ ОСВІТИ

О.В. Краснікова, канд. філос. н., зам.міністра освіти Республіки Крим

Статтю присвячено визначенню ключових аспектів цілепокладання та його ролі у сучасній освіті. Доведено, що цілепокладання є творчістю, теоретичним генеруванням і втіленням на практиці образу нової реальності.

Ключові слова: цілепокладання, мета, духовні цінності, освітні пріоритети.

Процес цілепокладання і подальшого досягнення мети є важливою потребою особистості, атрибутом її вільного волевиявлення. Людина не може жити без цілей, а цілі залежать від культури, у сфері якої ця людина функціонує. Усвідомлене цілепокладання – це генерування векторності вірогіднісного простору життя. Сама постановка мети здійснює вплив як на вірогідність її досягнення, так і на вірогідність інших подій. Цілепокладання є творчістю, теоретичним генеруванням і втіленням на практиці образу нової реальності.

Світоглядно-концептуальні пріоритети освіти загалом і цілепокладаючі зокрема були висвітлені вже в працях античних філософів, зокрема, Сократа, Платона, Аристотеля; мислителів наступних епох: Боеція, М.Бубера, М. Гайдеггера, Н.Гартмана, Г.Гегеля, К.Гельвеція, В.Гумбольдта, Е.Гуссерля, Д.Дідро, В.Дільтея, Ф.Дистервега, У.Джеймса, Дж.Дьюї, І.Канта, П.Козловські, Я.Коменський, А.Леонтьєв, Дж.Локка, К.Маркса, М.Монтеня, І.Песталоцці, Ф.Рабло, Е.Роттердамський, Ж.-Ж.Руссо, Ж.-П.Сартра, А.Д.Тойнбі, Е.Торндайка, А.Уайтхеда, Е.Фромма, М.Фуко, М.Шелера, К.Ясперса та інших; в дослідженнях вітчизняних філософів ХХ століття М.Бердяєва, Л.Виготського, С.Гессена, В.Зеньковського, Н.Ільїна, В.Розанова, С.Франка, С.Аверинцева, М.Бахтіна, Б.Біблера, А.Владимирова; у працях наших сучасників – зокрема, філософським, соціальним і психологічним аспектам освітньої діяльності присвячені праці В.Андрущенко, Г.Батищева, М.Кагана, В.Келле, В.Кременя, С.Кримського,

А.Леонтєва, М.Михальченка, І.Надольного, В.Пазенка, В.Сагатовського, Е.Юдіна та інших.

Однак досі відсутній комплексний аналіз сфери, яка є предметом даного дослідження, а сегментативний підхід залишає чимало запитань щодо обґрунтованості про позиційної складової дослідницьких зусиль. Це тим більше важливо, коли врахувати, що корекції потребує ціннісна система країни, її видозміни в напрямку логіки становлення інформаційного суспільства. При цьому не слід відмовлятися від фундаментальних основ національної духовної традиції. Згадана видозміна має віддзеркалювати органічну національну духовність, яка унеможлиблює деформацію національної системи цінностей і руйнування соціокультурної спадкоємності.

Цілепокладання – це вияв екзистенційної сутності індивіда, процес активного формування індивідуальної реальності. Процес цілепокладання і подальшого досягнення мети є важливою потребою особистості, атрибутом її вільного волевиявлення. Усвідомлене цілепокладання – це генерування векторності вірогіднісного простору життя. Сама постановка мети здійснює вплив як на вірогідність її досягнення, так і на вірогідність інших подій. Цілепокладання є творчістю, теоретичним генеруванням і втіленням на практиці образу нової реальності.

Цілепокладання – ключовий елемент і критеріальна ознака світоглядної виразності, особистісного суверенітету та інтелектуальної зрілості індивіда. Згідно з визначення Б.Юдіна, принцип автономії утверджує право особистості на невтручання в її життєві плани і, відповідно, обов'язок інших не обмежувати автономію індивіда. Він має аналог в уявленнях про те, що кожна людина має бути усвідомлена як мета, а не як засіб.

Цілепокладання – це процес обґрунтування і постановки мети. У словнику Вебстера мета визначається «кінцевим результатом, на досягнення якого спрямовані зусилля», «умовою і станом, якого треба досягти». Таким чином, мета є бажаним результатом дій. Вона – джерело мотивації, стимул

потужних процесів самоорганізації, котрі мобілізують як приховані, так і очевидні ресурси.

Мета – предмет прагнення. Її уподібнюють ідеальному мисленнєвому передбаченню результатів діяльності та шляхів її досягнення за допомогою певних засобів. Вона є способом інтеграції в єдину систему різноманітних дій і зусиль. Мета тісно пов'язана з категорією смисл, а також із бажаннями, прагненнями, намірами, уявленнями, «конструкціями» майбутнього, з волею та свідомістю.

Мета – це опредметнене бажання, розуміння, чого індивід прагне. Як ідеальний образ мета є складним, комплексним явищем, котре складається з очікувань, ідей, припущень, пріоритетів, настанов, стереотипів, емоцій і т.ін. Хоча мета витлумачується як раціональний і свідомий феномен, однак не слід ігнорувати її емоційно-образне коріння, яке може не усвідомлюватися, але при цьому істотно впливає на змістовний формат мети [3, с. 38].

Мета як образ і суб'єктивний прогноз завжди дещо відрізняється від реального результату [4, с. 130]. Образ мети включає в себе образ процесу її досягнення (характер і послідовність дій), а також уявлення про ресурси, засоби. Планування є усвідомленням, аналізом етапів досягнення мети і необхідних ресурсів.

Навіть найбільш досконалий план досягнення мети апіорі містить деякі вади і похибки, котрі в процесі реалізації доведеться оперативно коригувати. В кожному разі основними критеріями досягнення мети є функціональна ефективність, швидкість одержання позитивних результатів, мінімум необхідних ресурсів для реалізації мети тощо [5, с. 148-149].

В основні людської діяльності лежать потреби, які часто не усвідомлюються. Лаконічна дефініція відрекомендовує потребу об'єктивною необхідністю чогось [2, с. 38]. Втім, часто потреби виявляються нав'язаними людині – в тому сенсі, що існують незалежно від її свободи волі (приміром, щоб жити, людина змушена харчуватися, дихати і т. ін.). Мотив є усвідомленою потребою. Оскільки людина усвідомлює безліч потреб, а деякі

потреби ще й усвідомлює по-різному, то її цілісна мотиваційна система є складною, суперечливою і здебільшого лише частково усвідомленою. Мотиви суб'єктивно ієрархізовані за своєю значущістю і конкурують один з одним.

При виборі мети індивід вдається до послуг механізму прогнозування, обираючи метою подію з високим ступенем імовірності. Теорія управління і психологія часто вдаються до послуг закону градієнт-цілі, смислова сутність якого полягає в наступному: чим ближче ми підходимо до результату, тим більшою є сила мотивації і активність дій. Чим чіткіше усвідомлюється мета, тим сильніше є мотивація її досягнення. Якщо мету максимально чітко візуалізувати, то цей образ набуває унікальних енергетичних властивостей: він немов гіпнотизує і притягає до себе.

Цілепокладання зумовлене необхідністю трансформувати неусвідомлені бажання в чітко сформульовану мету, побудувати в свідомості план необхідних дій і ресурсів для їх досягнення. Загальна тривалість процесу цілепокладання обумовлена тим, що він не обмежений лише вибором мети на старті діяльності. В процесі руху до мети виникає безліч невідповідностей між образом цілі та реальними результатами. Цілепокладання передбачає оперативну корекцію цілі впродовж усього процесу її досягнення.

Виокремлюють чимало проблем у сфері формулювання цілепокладаючих пріоритетів та реалізації їх на практиці, а саме: боротьбу мотивів в процесі вибору мети, розбіжність мети (як внутрішнього образу і суб'єктивного прогнозу) та реальних результатів (розбалансованість планів, етапів, ресурсів, засобів і специфіки перебігу діяльності по досягненню мети).

Потреби та інтереси людей узагальнюються громадськими організаціями, спілками, політичними партіями і т.ін., трансформуючись у колективні інтереси. Цілі формулюються з погляду на майбутнє, яке в будь-якому разі є невідомим, імовірнісним, альтернативним і відкритим. Ієрархія

цілей вибудовується за принципом пріоритетів потреб та інтересів. Оцінка важливості й ранжування цілей здійснюється відповідно до пріоритетів. Ієрархія цілей генерується у спосіб їхнього розміщення в порядку зниження пріоритетності (ранжування). Для цього насамперед визначаються найбільш пріоритетні цілі (цілі першого рангу), потім – найбільш істотні з тих, що залишилися (цілі другого рангу) і т.д.

Мету можна ранжувати за такими рівнями: оперативний, тактичний, стратегічний. Оперативна мета реалізується повсякденно і забезпечує досягнення тактичної мети. Часто вона не формулюється, оскільки є поточною конкретизацією дій в контексті досягнення тактичної мети. Наприклад, існує мета оволодіти якимось предметом. Вона неухильно зумовлює сукупність оперативних цільових орієнтирів – доручення до джерел достовірної і корисної інформації, визначення часових та інших ресурсів для оволодіння предметом дослідження.

Стратегічні цілі є найбільш значущими для життя індивіда цілями-цінностями. Вони визначають і в багатьох випадках підпорядковують собі життєвий шлях індивідів, груп та організацій. Стратегічна мета відображається на всіх життєвих діях і кроках індивіда. Вона лежить в основі практично будь-якої активності, є тісно взаємопов'язаною з цілепокладаючим аспектом сенсу життя. Аморфність і невиразність стратегічної мети призводить до нечіткості в усіх сферах життя людини, зумовлює фрустрації і депресії.

Тактична мета формулюється на підставі, з урахуванням стратегічних орієнтирів. Вона конкретизує ціннісні компоненти мети. Фактично, це завдання і кроки, спрямовані на реалізацію стратегічних цільових напрямків. Інколи стратегічна мета втрачає свою істотність. Зокрема, в часи соціальних криз, потрясінь та воєн стратегічна мета розмивається, натомість першорядного значення набуває досягнення сукупності тактичних цілей, пов'язаних зі стабілізацією ситуації і виживанням у суто біологічному сенсі. Разом з тим саме в кризову епоху часто відбувається формування нових

цінностей і стратегічних цілей на підставі рефлексій з нагоди інтенсивного накопичення емоційного досвіду.

Сучасна освітня модель характеризується плюралізмом педагогічних підходів і методів. В ній ще чітко не викристалізувалися основна мета та стратегічні завдання освіти. Це пов'язано з тим, що пропонувані проекти багато в чому альтернативні й часто вступають в конфронтацію і конкуренцію один з одним.

Необхідна концепція, яка дозволила б розкрити ціннісну сутність освітньої діяльності, виявити суттєві механізми взаємозв'язку її якісних параметрів, і на цій основі побудувати надалі програму, механізм реалізації української освіти.

У полі зору філософії освіти знаходяться цілі, цінності та ідеали освіти в сучасному суспільстві, а також співвідношення їх з технологіями і засобами, що практикуються. Вимальовується динамічна система «цілі-засоби-результати», аналіз якої виявляє дисгармонійність компонентів, що свідчить про наявність кризи, яка виражена насамперед у тому, що чимало високих духовних цілей, по-перше, слабко пов'язані з реальною ситуацією, по-друге, забезпеченні не належним предметним, а здебільше ціннісним змістом, по-третє, бракує адекватних психолого-педагогічних технологій, по-четверте, занадто часто такі цілі реалізуються за залишковим принципом.

В основі будь-якого цілепокладання лежить ідеал (ієрархія ідеалів) – уявлення про найвищу норму досконалості, духовне вираження потреби людини в упорядкуванні, вдосконаленні, гармонізації відносин людини та природи, людини та людини, людини та суспільства. Ідеал виконує передовсім регулятивну функцію, слугуючи вектором, який дозволяє визначити стратегічні цілі, реалізації яких людина готова присвятити своє життя.

Оскільки цінності визначаються потребами й інтересами індивіда та суспільства, то вони мають складну структуру і особливу ієрархію, в основні якої знаходяться фундаментальні, необхідні для життя людини блага

(природні багатства, матеріальні умови життя – житло, харчування, система охорони здоров'я тощо), а також фундаментальні цінності, котрі залежать від соціальної сутності людини, його духовної природи.

Перша група цінностей відноситься до утилітарних, друга – до духовних. Якщо перша група визначається зовнішньою щодо людини метою, то друга вкорінена внутрішньо. Практична, утилітарна цінність є цінністю засобів, оскільки корисність речей та інструментів визначається завданнями, які ті покликані виконувати. Виконавши покладене на неї завдання, річ втрачає значення, а відтак перестає бути цінністю. На противагу утилітарним цінностям, духовні мають самодостатній характер, тобто вони не потребують зовнішніх мотивів і виправдань [1, с. 208].

Якщо утилітарні цінності визначають цілі людської діяльності, то духовні – її смисл. Відповідно до цього духовний світ особистості структурує свою ієрархію. Ключова альтернатива полягає в тому, щоб а) мислити себе і навколишню дійсність буденно, емпірично, утилітарно і суто функціонально чи б) співвідносити свої наміри й дії з етичними і телеологічними критеріями, пріоритетами, преференціями.

Основою людської духовності є триєдиний фундамент: пізнавального, морального та естетичного компонентів. Їм відповідають три типи духовних відповідників: мудрець, праведник та художник. Серцевиною всіх основ є моральність. Якщо знання дає нам істину і вказує шлях, то моральний базис передбачає спроможність і потребу людини вийти за межі свого егоїстичного «я» і засобом цілеспрямованих дій утверджувати добро.

Особливістю духовних цінностей є їх неутилітарний і неінструментальний характер, тобто вони не слугують ніякій зовнішній меті. Навпаки – все набуває смислу лише в контексті з фундаментальними цінностями, у зв'язку з перспективами їхнього утвердження. Саме вони генерують стрижень культури, визначальні відносини й потреби людей: загальнолюдські (мир, життя, розвиток), цінності спілкування (довіру, дружбу, любов, міжособистіну гармонію), соціальні цінності (уявлення про

соціальну справедливість, права і свободи людини тощо), цінності стилю життя, самоутвердження особистості тощо.

Будучи структурними складовими ментальності особистості, ціннісні орієнтації є найважливішим компонентом індивідуальної організації людини, його етично-психологічної та інтелектуальної діяльності. В них резюмується життєвий досвід як основна домінанта духовності. І.Льїн влучно зауважив, що освіта без виховання вигодовує безапеляційного сперечальника, який навіть припустити не може, що його досвід нікчемний в порівнянні із сукупним досвідом людської історії. А оскільки він не може це припустити, то зневажає традиції, історію і культуру.

Отже, виокремлюють такі ключові аспекти цілепокладання:

1. Цілепокладання – важливий механізм реалізації потреб людини. Щоправда, такий механізм не єдиний. Чимало потреб людини реалізується несвідомо, вони мають імпульсивний та нерациональний характер.

2. Цілепокладання – спосіб реалізації людської свободи. Індивіду неможливо нав'язати цілі: він визначає їх особисто. Людина може прийняти чужі цілі лише в тому разі, якщо осмислено погодиться з їхньою ефективністю і доцільністю, але в будь-якому разі не за рахунок тиску ззовні. У праці «Людина в пошуках смислу» В.Франкл зазначав, що лише наявність по-справжньому важливої, особистісно значущої мети дає змогу людям не зламатися і вижити в нелюдських умовах. Позбавити людину свободи волі й знищити її здатність до цілепокладання означає знищити людину як особистість, як розумну, творчу і суверенну істоту.

3. Хоча на вибір цілей впливає складна сукупність соціальних норм і цінностей, світоглядних акцентів, преференцій і стереотипів, однак у кожному разі відповідальність за вибір конкретної мети лежить на самій людині. Цілі не обов'язково мають бути особливими та оригінальними. Як правило, метою стає те, що має певну цінність. Здебільшого цінності невиразно усвідомлюються індивідом, натомість мета завжди рельєфно усвідомлена. Якщо індивід з часом зрозумів, що мета хибна, то зазвичай це означає, що в її

основі лежали хибні цінності. Відтак, цілепокладання, вимагає глибокого усвідомлення і розуміння ціннісної основи обраних цілей.

4. Мета – це усвідомлене, емоційно забарвлене, орієнтоване на певний образ майбутнього передбачення результату. Процес цілепокладання має дві сторони: енергетичну (мотиваційну) та інформаційну. Інколи цілепокладання визначають як «наділення енергії змістом». Втім, основні зусилля полягають в осмисленні інформаційної моделі майбутнього результату.

5. Цілепокладання завжди пов'язане з категоріями закономірності та необхідності: людина не планує випадковості, вона прогнозує і прагне результату максимальної ймовірності.

6. Цілі завжди індивідуальні. Навіть за умов формального збігу у різних індивідів вони, як правило, різні на рівні глибинного особистісного сенсу. Ця особливість зумовлена тією обставиною, що цілі детерміновані різними цінностями. Наприклад, за такою індивідуальною метою, як прагнення досягти результату в суспільно-політичній сфері, для однієї людини ключовим мотивом є кар'єра, для іншої – особистісна самореалізація, а ще для когось – матеріальні статки.

7. За умов коректного цілепокладання мета виявляється джерелом енергії, розвитку, продуктивної еволюції тощо. У разі ж неправильного цілепокладання мета перетворюється на ентропію, своєрідну чорну діру, котра слугує джерелом руйнування особистості. Ефективна мета надихає і максимально розкриває потенціал людини, дозволяє знайти ресурси для подолання неймовірних труднощів і т.п. Натомість хибна мета призводить до зневіри, втоми і деморалізації.

8. Цілепокладання – активний творчий процес. Цілі – це не Мойсеєві скрижалі, їх не дають людині на горі Синай чи ще деінде. Вони потребують генерування, формулювання, постановки. Цілепокладання – складний процес. Якщо мета досягається легко, то, як правило, це свідчить про її випадковість, зумовленість кон'юнктурою чи нав'язність поверховими зовнішніми орієнтирами.

9. Цілі індивіда пластичні, вони змінюються в процесі їх досягнення. Щоправда, існують довгострокові цілі, час досягнення яких складає все життя, а інколи навіть виходить за ці межі. При досягненні будь-яких цілей суб'єктивний особистісний сенс мети і ставлення до неї змінюються в доволі широкому діапазоні. В ідеалі мета повинна бути привабливою і викликати лише позитивні емоції. Щоправда, в реальному житті вона може викликати доволі суперечливі переживання. В цілому індивідуальна пластичність цілей – тривіальне явище, а негативне ставлення до мети часто обумовлене тимчасовими ситуативними причинами, що не є приводом для відмови чи перегляду цілепокладаючого орієнтиру.

10. Якісне цілепокладання неможливе за відсутності достатньої інформації про себе, про навколишній світ, про правила, способи і засоби діяльності. Мета – це своєрідна координата на карті життя, точка, до якої необхідно дістатися. Для успішного проходження цього шляху треба мати максимально коректне і вичерпне уявлення як про «точку старту», так і про всі значущі пункти на цьому шляху.

Таким чином, цілепокладання – ключовий елемент і критеріальна ознака світоглядної виразності, особистісного суверенітету та інтелектуальної зрілості індивіда, відправна точка людської діяльності будь-якого типу. Воно віддзеркалює людську здатність ставити перед собою свідомі цілі й реалізовувати їх.

Література

1. Авалиани С.Ш. Природа знания и ценности / С.Ш. Авалиани. – Тбилиси : Риони, 1989. – 272 с.
2. Аристова О.Н. Влияние мотивации на структуру целеполагания / О.Н. Аристова // Вестник МГУ. – Сер.14. – Психология. – 1998. – №4. – С. 34–42.
3. Батищев Г.С. Истина и ценности / Г.С. Батищев // Познания в социальном контексте. – М. : Логос, 1994. – С. 7–43.
4. Игнатенко Т.И. Социокультурная преемственность как фактор развития социальных систем. Автореферат на соискание уч. ст. канд. филос. наук. – Волгоград, 1998. – 24 с.
5. Налимов В.В. Спонтанность сознания: Вероятностная теория смыслов и смысловая архитектура личности / В.В. Налимов. – М. : «Прометей», 1989. – 287 с.

Целеполагающие приоритеты как концептуально-методологическая основа парадигмальной эволюции образования

Красникова О.В.

Статья посвящена определению ключевых аспектов целеполагания и его роли в современном образовании. Доказано, что целеполагание процесс творческий, который является теоретическим генерированием и воплощением на практике образа новой реальности.

Ключевые слова: целеполагание, цель, духовные ценности, образовательные приоритеты.

Goal –oriented priorities as a conceptually-methodological basis of education paradigm evolution.

Krasnikova O. V.

This article is devoted to the definition of key aspects of goal-orientation and its role in modern education. It is proved that goal-orientation process is creative and is theoretical generation and practical application of new reality image.

Key words: goal-orientation, goal, moral values, educational priorities.